

ТНК В УКРАЇНІ: ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ

TNCs IN UKRAINE: ACTIVITIES AND IMPACT ON THE ECONOMY

УДК 338.58:65.014

<https://doi.org/10.32843/infrastruct48-3>

Дугієнко Н.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки,
природних ресурсів

та економіки міжнародного туризму
Запорізький національний університет

Яцук Г.С.

студент
Запорізький національний університет

Dugienko Natalia

Zaporizhia National University

Yatsuk Anna

Zaporizhia National University

В статье рассматриваются вопросы, связанные с исследованием деятельности транснациональных корпораций в Украине и их влиянием на национальную экономику. Освещается сущность транснациональных корпораций (ТНК) как проявления и движущей силы транснационализации мировой экономики. Подчеркнута решающая роль ТНК в глобализационных процессах. Рассматривается проблема увеличения влияния транснациональных компаний и углубления процессов транснационализации экономики Украины в контексте мировых процессов глобализации. Проанализированы позитивное и негативное влияние транснациональных корпораций на экономическую систему Украины. Разработаны основные рекомендации для улучшения инвестиционного климата в стране. Авторами предложены направления минимизации угроз экономической безопасности государства в контексте транснационализации через регулирование деятельности иностранных транснациональных корпораций в соответствии с национальными интересами.

Ключевые слова: транснационализация, глобализация, инвестиционный климат,

транснациональная корпорация, прямые иностранные инвестиции.

У статті розглядаються питання, пов'язані з дослідженням діяльності транснаціональних корпорацій в Україні та їх впливом на національну економіку. Висвітлюється сутність транснаціональних корпорацій (ТНК) як прояву та рушійної сили транснаціоналізації світової економіки. Підкреслена вирішальна роль ТНК у глобалізаційних процесах. Розглядається проблема збільшення впливу транснаціональних компаній та поглиблення процесів транснаціоналізації економіки України в контексті світових процесів глобалізації. Проаналізовано позитивний та негативний вплив транснаціональних корпорацій на економічну систему України. Розроблено основні рекомендації для покращення інвестиційного клімату в країні. Авторами запропоновано напрями мінімізації загроз економічній безпеці держави в контексті транснаціоналізації через регулювання діяльності іноземних транснаціональних корпорацій згідно з національними інтересами.

Ключові слова: транснаціоналізація, глобалізація, інвестиційний клімат, транснаціональна корпорація, прями іноземні інвестиції.

The article examines issues related to the study of multinational corporations in Ukraine and their impact on the national economy. Transnational corporations (TNCs) are playing today a significant role in the economy of Ukraine. A large number of industrial enterprises of Ukraine is owned by transnational corporations. The list of the largest TNCs operating on the Ukrainian territory is considered. The data on the main countries-investors in the national economy and the distribution of foreign direct investment (FDI), which come to Ukraine by types of economic activity, are presented. The essence of transnational corporations as a manifestation and driving force of transnationalization of the world economy is highlighted. The crucial role of transnational corporations in globalization processes is emphasized. The problem of increasing the influence of transnational companies and deepening the processes of transnationalization of Ukraine's economy in the context of globalization is considered. The positive and negative impact of transnational corporations on the economic system of Ukraine is analyzed. The main recommendations for improving the investment climate in the country have been developed. The authors propose ways to minimize threats to the economic security of the state in the context of transnationalization by regulating the activities of foreign transnational corporations in accordance with national interests. Considerable attention is paid to the peculiarities of transnational corporations in the Ukrainian market, their important role in shaping the strategy of development of the national economic system is noted. Since it is almost impossible to avoid the transnationalization of the economy in the modern world, the main problems of empowering TNCs in Ukraine have been identified and ways to minimize the negative impact of transnational corporations at the state level. Perspective directions of further scientific developments are defined, which consist in research of potential for attraction of transnational corporations in strategically important for Ukraine sectors of economy.

Key words: transnationalization, globalization, investment climate, transnational corporation, foreign direct investment.

Постановка проблеми. Транснаціональні корпорації (ТНК) нині є провідними суб'єктами міжнародної господарської діяльності. Вони трансформували світову економіку в інтернаціональне виробництво, забезпечили розвиток науково-технічного прогресу у всіх його спрямованостях: технічного рівня і якості продукції; ефективності виробництва; вдосконалення форм менеджменту, керування підприємствами. Вони діють через свої дочірні підприємства і філії в багатьох країнах світу за єдиною науково-виробничою та фінансовою стратегією.

Процеси транснаціоналізації є основою сучасних світогосподарських відносин і сталою тенденцією розвитку економіки. За умов активізації міжнародної інвестиційної діяльності зростають і основні показники діяльності ТНК [1, с. 59]. Слід зазначити, що провідним шляхом впливу ТНК на

економіку країни є прями іноземні інвестиції (ПІІ). За даними Організації Об'єднаних Націй, багатонаціональні корпорації здійснюють майже 90% прямих іноземних інвестицій світу, що покращує економічний потенціал країн, у яких діють дочірні підприємства чи філії ТНК, покращує платіжний баланс, сприяє модернізації економіки та передачі інновацій. Водночас діяльність ТНК не лише дає країнам-реципієнтам додаткові можливості для економічного зростання і розвитку, але й може зменшувати рівень економічної самостійності, маючи вплив на формування державної політики регулювання ринків та секторів національної економіки, зовнішньоторговельну, фінансову політики тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність транснаціональних корпорацій та їх вплив на національну економіку вже давно є предметом наукових досліджень закордонних та

вітчизняних учених. У працях зарубіжних дослідників С. Хірша, Р. Робінзона, Х. Прелмуттера основна увага зосереджена на з'ясуванні чинників розвитку, етапів формування, факторів розміщення ТНК. Вітчизняні вчені І. Карамбович, В. Рокоча, Б. Кравченко, Д. Лукияненко, Г. Пастернак-Таранушенко та інші досліджували проблеми економічної безпеки країни. Проблематику здійснення інвестиційної діяльності ТНК висвітлено у працях таких вітчизняних науковців, як Л. Шабаліна, С. Якубовський, І. Аванесова, Н. Скопенко та інші. Діяльності ТНК присвячено численні звіти ООН, СОТ, МВФ, конференції ООН із торгівлі та розвитку. Незважаючи на велику кількість наукових публікацій, проблема впливу ТНК на розвиток України залишається не досить дослідженою.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз впливу діяльності ТНК на національну економіку та розроблення рекомендацій щодо стимулювання позитивних ефектів, отриманих у результаті функціонування зарубіжних ТНК на території України, і зниження негативних наслідків цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внесок транснаціональних корпорацій у світовий бізнес багатозначний і має кілька рівнів. По-перше, вони є найактивнішими учасниками сучасної форми світового розподілу праці і конкуренції на міжнародному рівні. У межах певних держав вони конкурують із місцевими компаніями або іншими міжнародними компаніями за ринки сировини і збуту, а також за місцеві дотації та інші пільги.

ТНК мають вплив як на країни базування, так і на приймаючі країни. Більшість країн, що приймають на своїй території філії ТНК, схвалюють їхню діяльність і навіть конкурують між собою, оскільки це забезпечує приплив ПІІ, утворення додаткових робочих місць, посилення внутрішньої торгівлі, впровадження інновацій, випуск нових видів продукції. Розподіл основних інвесторів в Україну наведено в табл. 1.

Наймасштабнішими транснаціональними корпораціями, що працюють на території нашої країни, є Coca-Cola, Daewoo, Sigma-Bleyzer, Western NIS Enterprise Fund, «Укртатнафта», Macdonald's Ukraine Ltd, Cargill PepsiAmericas і PepsiCo та Nestle, Procter & Gamble.

Крім того, в Україні зафіксовано близько 7362 філій іноземних ТНК, водночас у світі загалом їх понад 800 000. Тобто на Україну припадає лише 0,9% їх загальної кількості [8].

Україна викликає особливий інтерес ТНК у тих галузях, в яких яскраво виражені конкурентні переваги щодо національних компаній. У 2019 р. найпривабливішим для ТНК та інвесторів із країн ЄС та США були такі сектори української економіки: харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів (16,3% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій); торгівля (15,0%); фінансова сфера (9,1%); машинобудування (8,6%); транспорт (7,6%); операції з нерухомістю (5,2%); фармацевтика та нафтохімічна промисловість (4,1%) [7]. Сьогодні в Україні найбільша кількість ТНК представлена у переробній промисловості. За версією Forbes, за підсумками 2019 р. більшість із них була прибутковими (табл. 2). Найкращі фінансові результати отримали ТНК, що спеціалізуються на тютюновій та харчовій галузях промисловості, а саме: JT International, PepsiCo та Philip Morris.

Проведений аналіз діяльності ТНК в Україні за галузями економіки показав, що значна частина цих підприємств спеціалізується на торгівлі та ремонті, переробній промисловості, операціях із нерухомістю, будівництві. Тобто іноземні компанії не прагнуть вкладати кошти у високотехнологічні галузі, а більшість інвестицій спрямовують на торгівлю – сектор, який дає змогу швидко отримувати високі прибутки.

Зазначимо, що ТНК присутні у всіх сегментах національного ринку, що, звичайно, покращує

Таблиця 1

Основні інвестори в Україну в 2019 р.

Рейтинг	Країна	Проекти ПІІ (2016–2019 рр.)	Частка, %	Створено робочих місць, од.
1	Кіпр	27	12	217
2	Нідерланди	26	12	733
3	Велика Британія	19	8	363
4	Німеччина	16	6	1755
5	Швейцарія	16	6	1905
6	Австрія	12	4	42
7	Віргінські острови	12	4	22
8	Франція	12	4	555
9	Російська федерація	11	3	151
	Інші	151	31	1256
	Усього	161	90	6999

Джерело: сформовано автором на основі [2]

Фінансові результати ТНК в Україні за 2019 р.

№	Корпорація	Галузь	Виручка за 2019 р., млн дол.
1	JT International	Тютюнова	8203,7
2	Philip Morris	Тютюнова	6775,1
3	Imperial Tobacco	Тютюнова	5399,4
4	Bunge	Агропромислова	6723,7
5	ViOil	Харчова	4459,8
6	Nestle	Харчова	6728,5
7	Shell	Нафтогазова	5255,8
8	Toyota	Машинобудування	5477,6
9	Procter&Gamble	Хімічна	6833,1
10	PepsiCo	Харчова	7168,5

Джерело: сформовано автором на основі [8]

параметри національного конкурентного середовища, має позитивний вплив на мікро- та макро-економічну динаміку. Проте проблема покращення інвестиційного клімату України і сьогодні не вирішена і залишається надзвичайно актуальною, оскільки поєднання інфляції зі скороченням ВВП викликає занепокоєння інвесторів із приводу ділових можливостей в Україні. Крім того, є суттєві проблеми у сфері кредитування реального сектору економіки, загрозливих масштабів набувають корупція, складні митні процедури, затримки у поверненні ПД.

Українська економіка має привабливий характер для іноземних інвесторів через природно-сировинний потенціал, відносно дешеву робочу силу та високий технічний рівень підготовки спеціалістів. Безперечно, транснаціональні корпорації можуть модернізувати капіталоємні виробництва, що дасть змогу покращити їх загальний технологічний рівень, збільшити конкурентні переваги на світових товарних ринках.

Варто акцентувати увагу на тому, що ТНК чинять тиск на політику приймаючих держав, втручаються в їхні внутрішні справи, підкупають місцевих чиновників в інтересах отримання вигідних замовлень, податкових пільг. Звідси випливає низка проблем, таких як політичні скандали, корупція, податкові зловживання, спроби застосування у своїй діяльності законів і інших норм країн походження ТНК, відмова визнавати виключну юрисдикцію місцевих судів тощо. Нерідко ТНК, маючи в своєму розпорядженні свої філії за кордоном, намагаються витіснити з ринку національних виробників аналогічного продукту з метою завоювання монопольних позицій і, як згодом з'ясувалося, монопольних цін. Одним із головних інструментів ухилення від оподаткування ТНК є трансфертні ціни, що використовуються для переказу прибутку і скорочення податків. Маючи в своєму розпорядженні свої філії і дочірні компанії за кордоном, ТНК, які займаються шкідливими виробництвами, часто вибирають країни, де немає жорстких вимог до

охорони навколишнього середовища, а це призводить до його забруднення у приймаючих країнах.

Важливим є з'ясування наслідків розширення діяльності ТНК на національному ринку та виділення основних напрямів розвитку власних ТНК. Особливу увагу слід приділити питанням економічної безпеки, під якою розуміють стан національної економіки, що дає можливість задоволення життєво важливих потреб країни в матеріальних благах, незалежно від виникнення у світовій економічній системі або всередині країни форс-мажорних обставин соціально-політичного, економічного або екологічного характеру. При цьому негативних економічних наслідків, на нашу думку, може бути більше, ніж переваг, і не тільки для приймаючої країни, а й для країни базування (табл. 3).

До вищезазначеного можна додати, що іноземні інвестори найчастіше «захоплюють» найперспективніші та найбільш розвинуті сектори приймаючих країн і можуть нав'язувати національним підприємствам свої корпоративну культуру, небезпечні технології, екологічно небезпечні матеріали тощо. У багатьох країнах такі галузі, як металургія, транспорт, суднобудування, енергетика та телекомунікації, є закритими для іноземних інвесторів, тому що вони є основою національної економічної безпеки. Проте Україна дозволяє іноземним інвесторам увійти в ці галузі, що може призвести до зростання залежності економіки країни від іноземних ТНК [5, с. 36].

У країні базування українські ТНК повинні отримати підтримку державного апарату в конкурентній боротьбі з міжнародними концернами, що базуються в інших країнах, і основними методами цієї підтримки повинні стати насамперед інструменти непрямого регулювання економіки та інституційні перетворення, спрямовані на реалізацію конкурентних переваг України, на появу технологічних українських ТНК. У зв'язку з цим потрібне розроблення і прийняття урядом постанов, у яких були б визначені конкретні заходи державної підтримки, що мають системний характер і спрямовані на

Негативні наслідки діяльності ТНК

Для країни базування	Для приймаючої країни
<ul style="list-style-type: none"> – Суперечності між інтернаціональним глобальним характером операцій ТНК і територіально обмеженою компетенцією держави. – Заборона інвестування в окремі галузі як результат державного регулювання у сфері іноземного інвестування. – Особливості умов інвестування (використання національних напівфабрикатів, навчання кадрів за своєю програмою, розширення експорту та виведення всієї продукції за кордон). – Наявність ризику конфіскації інвестицій. – Корпоративна ідеологія ТНК (власні спецслужби і достатня кількість зброї). 	<ul style="list-style-type: none"> – Нав'язування компаніям приймаючої країни неперспективних напрямів у системі розподілу праці. – Маніпулювання цінами (з боку ТНК) з метою уникнення податків. – Розташування екологічно небезпечних виробництв та підприємств із застарілою технікою на території приймаючої країни. – Нестійкість інвестиційного процесу. – Зовнішній контроль з боку ТНК. – Тиск на органи влади з метою лобювання своїх інтересів. – Під час кризи капітали ТНК концентруються в країні базування, щоби стабілізувати внутрішню ситуацію. – Виснаження природних ресурсів приймаючих країн.

Джерело: сформовано автором на основі [3; 4]

формування українських ТНК. Ці заходи повинні бути спрямовані на формування у ТНК елементів глобальної конкурентоспроможності: стратегічної інфраструктури; глобально орієнтованого менеджменту; сильних позицій у країні базування.

Для зменшення негативного впливу зарубіжних ТНК на економіку України, на нашу думку, необхідно зробити такі дії:

1. Діяльність іноземних ТНК має регулюватися згідно з національними інтересами. Насамперед із метою захисту національної економіки потрібно сформувати відповідну законодавчу базу, яка б регулювала процедуру виходу ТНК на місцевий ринок, надавала переваги місцевим інвесторам. Необхідно чітко регламентувати форми присутності ТНК на вітчизняному ринку, забезпечувати передавання до українських підприємств та адаптацію новітніх технологій і результатів НДДКР. Безперечно, розроблені заходи мають бути спрямовані на забезпечення зайнятості місцевих трудових ресурсів, впровадження моніторингу інвестиційних проектів на відповідність екологічним та санітарним нормам. Крім того, важливо нормувати використання внутрішньої сировинної бази. І головне, для мінімізації ризиків транснаціоналізації національної економіки Україна має скорочувати обсяги експорту товарів сировинного характеру, а переорієнтуватися на виробництво готових виробів із відносно високою доданою вартістю.

2. Створення вітчизняних ТНК. Сьогодні національний капітал, який формується за допомогою крупних фінансово-промислових груп, може конкурувати з транснаціональними корпораціями. Україна вже зробила перші кроки до транснаціоналізації, тому надалі важливо стимулювати становлення вітчизняних ТНК, бажано з повним замкнутим циклом, об'єднання їх із родинними закордонними корпораціями на взаємовигідній партнерській основі без ущемлення інтересів будь-якої зі сторін, підтримувати національні

інноваційні підприємства, венчурні малі підприємства тощо. Створення українських ТНК дасть змогу певною мірою захистити національні економічні інтереси, буде сприяти подальшому розвитку українських господарських структур, інтернаціоналізації їхнього виробництва і капіталу, інтеграції України у світову економіку. Поряд із державним регулюванням діяльності корпорацій всередині своєї «рідної» країни доцільно вжити заходів для забезпечення та просування інтересів ТНК в інших країнах, де розташовуються структурні підрозділи корпорацій. Так, в Україні необхідно приділити значну увагу питанням розвитку вітчизняних ТНК, що виходять на міжнародні ринки, і сприяти формуванню сприятливого політичного й економічного поля для вітчизняних ТНК в інших країнах.

Як можливу фінансову основу регулювання транснаціональних корпорацій українською державою запропоновано формування національних суверенних резервних фондів, кошти яких можуть бути інвестовані спільно з великими корпораціями, підконтрольними державі. Джерелом коштів для акумуляції цих фондів можуть стати державні накопичення, які, таким чином, частково перейдуть в інвестиційні ресурси держави. А спільне їх інвестування державою і найбільшими компаніями світового рівня здатне значно знизити інвестиційні ризики.

Висновки з проведеного дослідження. Процеси транснаціоналізації економіки України є сучасним закономірним явищем і можуть бути істотною рушійною силою активізації інноваційно-інвестиційної діяльності. Україна має значний природо-ресурсний потенціал, що і є об'єктом зацікавленості багатьох ТНК. Для української економіки важливо не допустити надмірного споживання цього ресурсу.

Побудова відносин України як приймаючої країни з ТНК має ґрунтуватися на таких умовах: діяльність ТНК необхідно аналізувати з позиції як

позитивних, так і негативних наслідків; розробляючи регулятивні документи щодо діяльності ТНК, необхідно виходити насамперед із позиції національних інтересів країни і національної економічної безпеки; слід виважено підходити до напрямів інвестиційної активності ТНК в приймаючій країні, заохочуючи приплив іноземних інвестицій у галузі пріоритетного розвитку й обмежуючи – у стратегічно важливі для економічної безпеки країни сфери.

Посилення економічної безпеки має мати на меті оцінку можливих загроз від діяльності ТНК. Для цього слід підтримувати конкурентне середовище в секторах економіки, створювати сприятливі умови для вітчизняних виробників, удосконалювати контроль використання природних ресурсів, відновлення використаних земель.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шабаліна Л.Д. Аналіз впливу транснаціональних корпорацій на економіку України. Донецьк, 2012. С. 59–63 с.
2. Основні інвестори в Україну. Звіт про прямі іноземні інвестиції в Україну в 2019 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.10.2020).
3. Якубовський С.О. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності. Київ, 2015. 488 с.
4. Транснаціональні корпорації – невловимі злодії. URL: <http://politcom.org.ua> (дата звернення: 01.10.2020).
5. Карамбович І.М. ТНК у системі світового господарства. Київ, 2008. 36 с.
6. Рокоча В.В. Транснаціональні корпорації. Київ, 2001. 304 с.
7. Державний комітет статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.10.2020)
8. 200 найбільших компаній. Рейтинги – Forbes Україна. URL: <http://forbts.ua/ratings/>. (дата звернення: 01.10.2020).

REFERENCES:

1. Shabalina L.D. (2012) Analiz vplivu transnacionalnih korporacij na ekonomiku Ukrayini [Analysis of the impact of transnational corporations on the economy of Ukraine]. Pp. 59–63
2. Osnovni investori v Ukrayinu. Zvit pro pryami inozemni investicij v Ukrayinu v 2019 roci [Major investors in Ukraine Report on foreign direct investment in Ukraine in 2019]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 01 October 2020).
3. Yakubovsky S.O. (2015) Transnacionalni korporaciyi: osoblivosti investicijnoyi diyalnosti [Transnational corporations: features of investment activity]. Kyiv: Training Center Literature.
4. Transnacionalni korporaciyi – nevlovimi zlodiyi [Transnational corporations are elusive thieves]. Available at: <http://politcom.org.ua> (accessed 01 October 2020).
5. Karambovich I.M. (2008) TNK u sistemi svitovogo gospodarstva [TNCs in the world economy]. Kyiv: Training Center Literature.
6. Rokocha V.V. (2001) Transnacionalni korporaciyi [Transnational corporations]. Kyiv.
7. Derzhavnij komitet statistiki [State Committee of Statistics]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 01 October 2020).
8. 200 najbilshih kompanij. Rejtingi – Forbes Ukrayina [200 largest companies – Ratings – Forbes Ukraine]. Available at: <http://forbts.ua/ratings/> (accessed 01 October 2020).